

УДК 631.1.027:332.155-035.57

Харенко А.О., к.е.н., доцент (a_kharenko@meta.ua)

Бурляй О.Л., к.е.н., доцент

Уманський національний університет садівництва

МАРКЕТИНГОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА І ПЕРЕРОБКИ МОЛОКА

Проаналізовано економічну ефективність виробництва молока, досліджено залежність її рівня від ступеня концентрації поголів'я в сільськогосподарських підприємствах, розглянуто діяльність молокопереробних підприємств. Внесено пропозиції щодо підвищення ефективності функціонування галузі.

Ключові слова: *молоко, економічна ефективність, сільськогосподарські і переробні підприємства, прибуток.*

Вступ. Молочне скотарство – традиційно важлива і невід'ємна складова сільського господарства, яка зумовлює соціально-економічний стан усіх категорій господарств України. Протягом тривалого часу галузь перебуває у кризовій ситуації і зазнала найбільш руйнівних, деструктивних змін. Через відсутність достатньої офіційної підтримки національних програм відповідних галузей сільського господарства, виробництво в цілому поки що не зорієнтоване на кінцевий результат, не має визначених напрямів концентрації ресурсів, використання інвестицій, виваженої політики протекціонізму на зовнішньому ринку щодо імпорту продукції тваринного походження тощо[1].

Молокопродуктовий підкомплекс відіграє важливу роль у стабілізації національної аграрної економіки, оскільки його функціонування має кореляційний вплив на рівень розвитку інших галузей економіки і соціальної сфери. Трансформація аграрного сектору економіки України зумовлює необхідність проведення комплексних наукових досліджень, спрямованих на вивчення питань регіональних особливостей формування ринку молока і молочних продуктів у контексті докорінної зміни відносин власності та створення підприємств нового типу[2]. Посилення конкуренції у зв'язку із вступом до Світової організації торгівлі, зростання вимог споживачів до якості продукції викликає необхідність в адаптуванні підприємницьких дій до пошуку

шляхів підвищення ефективності даної галузі АПК.

Методологічні й методичні питання ефективності виробництва і переробки молока розглядаються в працях відомих вітчизняних учених-економістів: В.Г. Андрійчука, В.І. Бойка, В.Н. Зимовця, П.К.Канінського, С.Р.Камілової, М.П.Коржинського, В.Я.Месель-Веселяка, Т.Л. Мостенської, О.М.Могильного, П.Т. Саблука, А. Сміта, В.М. Трегобчука, О.М. Шпичака, В.В. Юрчишина та інших [1-5].

Проте, незважаючи на вагомість їхніх розробок, молочнопродуктовий підкомплекс знаходиться в кризі, надто мало практичних розробок щодо його розвитку і ефективного функціонування на регіональному рівні.

Матеріал і методи. Об'єктом дослідження є процеси ефективного функціонування та розвитку молочнопродуктового підкомплексу Черкаської області під час розвитку ринкових відносин в Україні та напрями його підвищення.

У процесі дослідження застосовувались такі методи: історичний – для виявлення тенденцій розвитку молочного скотарства; дедуктивний, індуктивний та узагальнення – при дослідженні теоретичних аспектів досліджуваної проблеми; порівняння, групування, графічний – при дослідженні сучасного стану галузі; абстрактно-логічний – щодо теоретичних і методологічних узагальнень, формулювання висновків.

Інформаційною базою досліджень праці провідних вітчизняних вчених, офіційні матеріали Держкомстату України і Головного управління статистики в Черкаській області, спеціальна література та інші джерела.

Результати дослідження. Розглядаючи таку проблему як ефективність виробництва молока з позицій загальноприйнятих показників зазначимо, що її рівень, як і ефективність іншої продукції сільського господарства, залежить від багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів, що діють на сучасному ринку продовольства. Раціональний рівень організації виробництва в молочному скотарстві є першоосновою одержання високої результативності господарювання навіть при інших несприятливих умовах, і навпаки. Макроекономічні чинники протягом останніх 5 років сприяли розвитку виробництва у сільськогосподарських підприємств, внаслідок чого результати їх господарської діяльності в галузі молочного скотарства були позитивними,

що підтверджується показниками поданими в таблиці 1.

1. Економічна ефективність виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області

Показники	2004р.	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.
Поголів'я корів, гол.	59536	50539	45939	42472	44747
Валове виробництво, ц	1713266	1826966	1799674	1807673	1872008
Удій на 1 корову, ц	28,8	36,2	39,2	42,6	41,8
Реалізація, ц	1407803	1559408	1552661	1589722	1707276
Повна собівартість, тис. грн.	99182,8	131653,7	141078,9	201017,4	280229,5
Виручка від реалізації, тис. грн.	113233,5	168438,1	153216,4	256202,5	314527,0
Припадає корів на 100 га с-г угідь, од.	7,4	6,7	4,8	5,3	5,1
Вироблено молока на 100 га с-г угідь, ц	212,5	242,4	189,2	224,6	215,1
Рівень товарності, %	82,2	85,4	86,3	87,9	91,2
Повна собівартість 1 ц, грн.	70,45	84,43	90,86	126,45	164,14
Ціна реалізації 1 ц, грн.	80,43	108,01	98,68	161,16	184,23
Прибуток на 1 голову, грн.	236,26	728,97	264,54	1299,72	765,86
Прибуток на 1 ц, грн.	9,98	23,58	7,82	34,71	20,09
Рівень рентабельності, %	14,2	27,9	8,6	27,5	12,2
Кількість підприємств, що займалися виробництвом продукції, од. – всього	318	264	224	185	181
в т.ч. одержали збиток	183	119	126	58	77

З даних таблиці 1 видно, що протягом досліджуваного періоду спостерігалася тенденція до зменшення поголів'я худоби (на 25 %) при одночасному підвищенні її продуктивності (на 45%). Це в свою чергу призвело до зростання валового виробництва молока протягом 2004-2008 рр. на 9,2 %. Зріс також і рівень товарності продукції на 9 п. Має стійку тенденцію до зниження щільність поголів'я на 100 га сільськогосподарських угідь – з 7,4 гол. у 2004 р. до 5,1 гол. у 2008 р., проте рівень виробництва продукції в розрахунку на зазначену площу залишився на одному і тому ж рівні. В цілому ефективність виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами протягом досліджуваного періоду була рентабельною і її рівень не опускався нижче 8,6 % у 2006 р., а найвищим був у 2005 р. – 27,9 %. Це свідчить про те, що хоч собівартість молока і зросла, протягом зазначеного періоду в 2,3 рази, рівень цін піднімався аналогічними темпами, проте він ще не досяг свого

справедливого рівня. Все це зайвий раз підтверджує нагальну потребу застосування державного регулювання закупівельних цін на сільськогосподарську сировину і, насамперед, продукцію галузей тваринництва, з тим, щоб досягти максимального наближення окупності витрат з розрахунку на одиницю продукції в господарствах різних форм власності. Це дасть можливість домогтись більш швидкого економічного розвитку господарств різних зон, забезпечити однакові умови для вирішення соціальних проблем на селі.

З метою визначення впливу концентрації поголів'я корів на показники виробництва та збуту продукції молочного скотарства нами здійснено групування сільськогосподарських підприємств Черкаської області. Межі груп, кількість та питома вага питома підприємств в їх межах подано на рис.1.

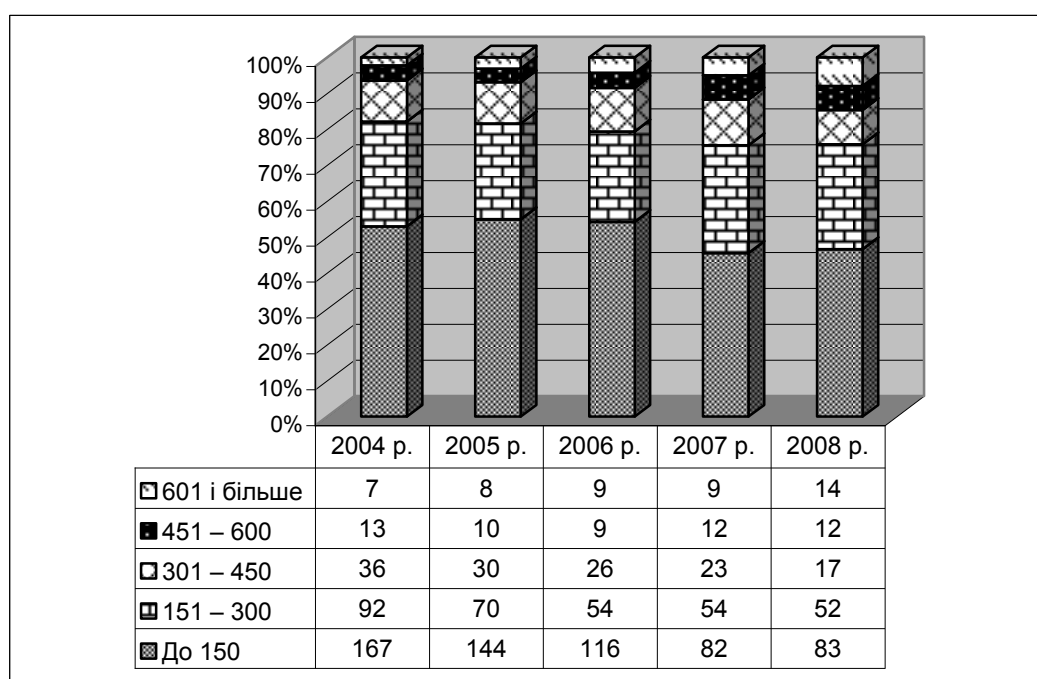

Рис.1. Питома вага підприємств кожної з груп, за концентрацією корів у розрахунку на 1 підприємство, в загальній кількості об'єктів дослідження, %

Як свідчать дані таблиці 2, підвищення обсяг виробництва молочної продукції пов'язане із зростанням щільності корів на одиницю земельної площі. За такої тенденції складаються сприятливі умови для досягнення найбільш

раціональних розмірів ферм, збільшення виробництва органічних добрив, підвищення урожайності кормових культур і продуктивності тварин. Так, ще в

2. Залежність об'ємів виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області від концентрації поголів'я

Роки	Показники	Групи підприємств за поголів'ям корів, гол.				
		до 150	151 – 300	301 – 450	451 – 600	601 і більше
2004	поголів'я, гол	76	221	373	555	806
	удій на 1 корову, ц	21,4	24,3	31,4	33,8	49,6
	корів у розрахунку на 100 га с-г угідь, гол.	4,9	11,6	16,8	17,8	17,7
	вироблено молока на 100 га с-г угідь, ц	103,8	281,3	529,2	599,2	878,9
2005	поголів'я, гол	76	226	371	549	862
	удій на 1 корову, ц	27,0	30,9	38,9	41,8	53,0
	корів у розрахунку на 100 га с-г угідь, гол.	4,8	11,0	16,6	17,7	17,7
	вироблено молока на 100 га с-г угідь, ц	128,9	338,2	645,2	740,6	939,2
2006	поголів'я, гол	80	228	387	563	877
	удій на 1 корову, ц	28,1	36,7	39,5	40,4	47,3
	корів у розрахунку на 100 га с-г угідь, гол.	4,5	10,0	16,9	19,8	16,9
	вироблено молока на 100 га с-г угідь, ц	127,1	368,5	669,2	802,1	797,0
2007	поголів'я, гол	77	224	370	545	924
	удій на 1 корову, ц	33,9	38,6	39,9	48,8	51,2
	корів у розрахунку на 100 га с-г угідь, гол.	3,8	10,1	15,5	7,6	17,0
	вироблено молока на 100 га с-г угідь, ц	128,9	388,9	616,9	370,4	868,6
2008	поголів'я, гол	84	226	377	498	888
	удій на 1 корову, ц	30,0	38,6	45,6	42,9	50,6
	корів у розрахунку на 100 га с-г угідь, гол.	4,5	9,0	13,1	15,5	11,5
	вироблено молока на 100 га с-г угідь, ц	136,0	346,4	598,0	665,1	583,3

дореформений період при наявності в сільськогосподарських підприємствах по 14 корів на 100 га сільськогосподарських угідь, надій молока від корови в зонах Лісостепу та Степу не перевищував відповідно 2416 і 2576 кг, а в господарствах, де утримували по 24 корови на цю земельну площу їх надій становив відповідно 2885 і 3176 кг. Аналогічна тенденція спостерігається і в сучасних умовах господарювання в Черкаській області, коли підприємства із середньорічним поголів'ям корів понад 600 голів мають його щільність 2-3 рази більшу ніж в

господарствах що мають до 150 голів, і відповідно отримують продуктивність у 2 рази вищу та виробляють більш ніж у 7 разів більше молока на 100 га сільськогосподарських угідь. Також, щільність поголів'я позитивно впливає і на рівень економічної ефективності галузі, про що свідчать дані таблиці 3.

3. Залежність економічної ефективності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області від концентрації поголів'я

Роки	Показники	Групи підприємств за поголів'ям корів, гол.				
		до 150	151 – 300	301 – 450	451 – 600	601 і більше
2004	рівень товарності, %	74,7	78,9	82,1	88,9	85,6
	повна собівартість 1 ц, грн.	96,12	73,60	66,05	59,91	60,55
	ціна 1 ц, грн	76,74	77,06	82,99	79,75	83,71
	прибуток на 1 ц, грн.	-19,38	3,46	16,94	19,84	23,16
	прибуток на 1 голову, грн.	-322,91	90,11	659,95	596,15	983,31
	рівень рентабельності, %	-20,2	4,7	25,6	33,1	38,2
2005	рівень товарності, %	75,9	80,0	86,4	90,7	89,7
	повна собівартість 1 ц, грн.	107,17	94,72	80,53	72,38	71,38
	ціна 1 ц, грн	102,50	108,90	109,91	109,47	114,27
	прибуток на 1 ц, грн.	-4,67	14,19	29,38	37,10	42,88
	прибуток на 1 голову, грн.	-90,16	350,77	987,45	1406,55	2038,56
	рівень рентабельності, %	-4,4	15,0	36,5	51,3	60,1
2006	рівень товарності, %	77,5	84,9	83,4	96,4	93,2
	повна собівартість 1 ц, грн.	105,50	87,83	87,63	76,14	95,02
	ціна 1 ц, грн	91,70	93,09	101,62	99,52	103,45
	прибуток на 1 ц, грн.	-13,81	5,26	13,98	23,38	8,43
	прибуток на 1 голову, грн.	-300,74	163,89	460,54	910,55	371,62
	рівень рентабельності, %	-13,1	6,0	16,0	30,7	8,9
2007	рівень товарності, %	80,9	77,2	88,7	90,5	89,8
	повна собівартість 1 ц, грн.	138,62	131,75	129,46	114,52	124,32
	ціна 1 ц, грн	147,73	160,30	161,46	161,68	167,55
	прибуток на 1 ц, грн.	9,11	28,56	32,00	47,16	43,23
	прибуток на 1 голову, грн.	249,84	851,06	1132,52	2082,77	1987,61
	рівень рентабельності, %	6,6	21,7	24,7	41,2	34,8
2008	рівень товарності, %	85,5	89,5	90,9	93,1	92,7
	повна собівартість 1 ц, грн.	186,44	165,72	170,61	150,23	160,56
	ціна 1 ц, грн	181,17	174,70	198,66	175,56	188,51
	прибуток на 1 ц, грн.	-5,26	8,98	28,04	25,33	27,95
	прибуток на 1 голову, грн.	-134,92	310,23	1162,27	1011,67	1311,03
	рівень рентабельності, %	-2,8	5,4	16,4	16,9	17,4

Підвищення середніх закупівельних цін позитивно відбилося на стан галузі в усіх групах господарств. Найбільш висока рентабельність виробництва молока досягнута підприємствами з поголів'ям понад 600 голів у 2005 році – 60,1 %. Крім закупівельних цін, на економічну ефективність розвитку

молочного скотарства впливає рівень матеріально-грошових витрат на виробництво одиниці продукції в галузі, в середньому собівартість виробництва 1 ц продукції майже щороку підвищувалась. Вона залежить від багатьох факторів і, зокрема, від рівня продуктивності худоби, затрат праці на одиницю продукції, собівартості кормів і їх витрат на 1 ц молока, оплати праці, земельних і майнових паїв тощо. Найбільш високу частку в структурі матеріальних витрат у тваринництві в сучасних умовах становлять витрати на корми – майже 75%. Величина цих витрат залежить від рівня витрачання кормів на одиницю продукції, в той час як процес інтенсифікації в тваринництві має відбуватись при збільшенні витрат кормів з розрахунку на голову худоби.

Досвід показує, що зменшення витрат кормів на одиницю продукції досягається при наявності племінної худоби, породи якої здатні до високої молочної продуктивності і пристосовані до місцевих умов. Так в Україні розводять понад 10 порід великої рогатої худоби молочного, молочно-м'ясного та м'ясного напрямів. У Черкаській області районуваними є симентальська, чорно-ряба та червоно-ряба породи.

Симентальська порода належить до порід комбінованого напрямку продуктивності, добре акліматизується в різних кліматичних зонах та умовах годівлі. Корови даної породи мають масу 550-650 кг. Удій становить 4600-5500 кг. Жирність молока 3,7-3,9%. Середньодобовий приріст при нагулі й відгодівлі молодняку великої рогатої худоби досягає 800-1100 г.

Чорно-ряба порода належить до порід молочного напрямку продуктивності, є найпоширенішою у світі, що пояснюється високою молочністю, крупністю, м'ясністю, доброю оплатою корму молоком. Корови цієї породи мають масу 490-550 кг. Удій становить 4500-5500 кг, а в кращих господарствах – 6000-6500 кг[6].

Проблема підвищення продуктивності худоби в багатьох господарствах вирішувалась в основному за рахунок збільшення використання кормів з розрахунку на одну тварину. Тому поряд із підвищенням загального рівня годівлі тварин слід всіляко домагатись поліпшення якості кормів, збільшення згодовування худобі перетравного протеїну. За даними досліджень наукових установ, із підвищенням на кормову одиницю, використану в молочному скотарстві, перетравного протешу із 84,5 г до 108,3 г витрати корму на 1 ц молока знижуються на 17%, а собівартість його виробництва на 11%. У

перспективі при надолі молока від корови 3500 кг має витратитись на 1 ц його не більше 1,15 ц кормових одиниць, а 4000 кг - 1,08 ц кормових одиниць. Однак при цьому на кожну кормову одиницю, використану для годівлі молочної худоби, має припадати не менше 105 г перетравного протеїну[1].

Підвищення ефективності виробництва молока значною мірою залежить від його якості. Це питання набуває все більшого значення, оскільки поліпшення якості продукції в багатьох випадках рівнозначне збільшенню її кількості, сприяє підвищенню на неї попиту.

Традиційним каналом реалізації молока є переробні підприємства (табл. 4), проте в останній час спостерігається тенденція збуту даного виду продукції на ринку та населенню. Протягом 2005-2008 років молоко закупляли також комерційні організації з метою подальшої переробки, але біля 90% молока збувається сільськогосподарськими підприємствами на молокозаводи і при цьому частка даного каналу щороку збільшується.

4. Рівень цін за одиницю продукції в розрізі каналів реалізації молока та їх питома вага

Канали реалізації	2004р.		2005р.		2006р.		2007р.		2008р.	
	грн.	%	грн.	%	грн.	%	грн.	%	грн.	%
Переробним організаціям	92,0	82,2	125,1	84,6	115,9	91,1	199,5	94,0	219,7	95,1
Орендна плата за паї	68,7	0,1	85,9	0,1	-	-	-	-	-	-
Населенню, в т.ч. в рахунок оплати праці	64,6	1,4	80,4	0,9	77,2	0,7	128,2	0,5	130,4	0,3
На ринку	74,9	2,8	99,9	1,5	109,0	0,8	147,9	0,3	151,4	0,1
Комерційним організаціям	73,1	13,5	95,9	12,9	83,8	7,4	144,2	5,2	159,9	4,5

На території Черкаської області знаходиться три великих молокопереробних підприємства (ЗАТ „Юрія” м. Черкаси, Звенигородський та Канівський сиркомбінати) та значна кількість дрібних цехів. Багато сільгоспвиробників збудували переробні цехи і перейшли до самостійної реалізації власних молокопродуктів. Ці тенденції мають як позитивні, так і негативні боки. Якщо у короткотерміновому періоді вирішення проблеми таким чином виступало як формування додаткових каналів реалізації в умовах низької платоспроможності населення, то продовження такої тенденції в наступний

період несе в собі негатив у такому вигляді:

1. Великі переробні підприємства втрачають власні сировинні зони, внаслідок чого вони не мають можливості повністю завантажити свої виробничі потужності.

2. Малі підприємства та переробні цехи за наявного технічного та технологічного стану не можуть забезпечити належний повноцінний контроль якості продукції, що виробляється.

3. На малих підприємствах глибина переробки сировини значно менша, ніж на потужних, що викликає додаткові втрати сировини і зменшує вихід готової продукції з тонни молока, що негативно впливає на її собівартість.

Молокопереробні підприємства Черкащини виробляють широкий асортимент продукції прикладом цього можуть, але в основному спеціалізуються на сирах. Прикладом цього є структура товарної продукції ВАТ „Звенигородський сироробний комбінат” (табл. 5).

**5. Структура реалізованої продукції
ВАТ „Звенигородський сироробний комбінат”**

Продукція	2004 р.		2005 р.		2006 р.		2007 р.		2008 р.	
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%
Сир жирний твердий (торгова марка Звенигора)	104071	87,1	96934	98,1	47884	77,1	75386,4	80,0	122930	82,4
Суша знежирена сироватка	5855	4,9	4941	5,0	47884	9,5	6785	7,2	11637	7,8
Сир плавлений	4301	3,6	4446	4,5	47884	10,4	7539	8,0	11338	7,6
Масло	2270	1,9	1383	1,4	47884	3,0	2544	2,7	2089	1,4
Інші товари та послуги	2987	2,5	0	0,0	47884	0,0	1979	2,1	1193	0,8
Всього	119484	100	98811	100	62106	100	94233	100	149187	100

Ефективність функціонування молочної промисловості проявляється в обсягах виробництва й реалізації продукції та її якості, які формуються під впливом наявного ресурсного потенціалу. Ресурси, що споживаються молокопереробними підприємствами досить різноманітні, але обсяги виробництва, асортимент і якість продукції залежать в першу чергу від якості та кількості молока – сировини.

Скорочення кількості молока, що надходить на промислову переробку, призвело до того, що в галузі склалась несприятлива ситуація щодо використання потужностей при виробництві усіх видів молочної продукції. Це пов'язано із відносно низькими закупівельними цінами на сировину, а також тим що значна кількість її виробників вважає, що переробні підприємства ведуть нечесну гру занижуючи якість молока при здійсненні закупівель. Покращити ситуацію, на нашу думку, може створення на кооперативних засадах лабораторій із якості, засновниками якої повинні стати як переробні підприємства так і виробники сировини. Це дасть можливість одним впевнитися, що з ними чесно розраховуються за сировину, а іншим створити сировинні зони.

Висновки. Отже, виробництво молока сільськогосподарськими підприємствами Черкащини протягом досліджуваного періоду було рентабельним, кількість господарств, що займалося його виробництвом зменшилася майже в 2 рази. Це призвело до зменшення поголів'я на 25 %, проте ріст продуктивності на 45 % дозволив збільшити валове виробництво молока в регіоні з 2004 по 2008 роки на 9 %. Позитивно впливає на економічну ефективність виробництва молока зростання щільності поголів'я в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь. На території Черкаської області знаходиться 3 великих молокопереробних підприємства та безліч дрібних цехів, які здатні забезпечити потреби населення в продуктах переробки молока. В основному вони спеціалізуються на виробництві сирів. Офіційно господарська діяльність великих молокопереробних підприємств є збитковою. Проте вони входять до корпоративних об'єднань, що може крім усього іншого свідчити про приховування прибутків.

Література

1. Саблук П.Т. Економіка виробництва молока і молочної продукції в Україні : монографія / П.Т. Саблук, В.І. Бойко, Т.Л. Мостенська, М.П. Коржинський, О.Є. Данилевська, С.Р. Камілова, О.А. Лоза, О.А. Козак – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 338 с.
2. Карпенко М.О. Маркетинг конкурентоспроможності підприємств по виробництву та переробці молока: автореф. дис. ... кандидата екон. наук: 08.00.04 / Карпенко Марина Олександрівна. – Київ, 2007.– 20 с.

3. Бойко В.І. Регіональні проблеми виробництва молока / В.І. Бойко, М.П. Коржинський, Ю.М. Макаренко // Економіка АПК. – 1997. - №7. – С.25.
4. Канінський М.П. Підвищення конкурентоспроможності підприємницьких структур / М.П. Канінський // Економіка АПК. – 2002. - №11. – С.96-99.
5. Шпичак О.М. Стан та перспективи молоко продуктового підкомплексу АПК України : монографія / О.М. Шпичак, В.Н. Зимовець, Н.В. Сеперович. – К., 1999. – 156 с.
6. Лановська М. Г. Тваринництво: підруч. / М. Г. Лановська, Р. М. Черненко, Г. Г. Шатковська. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Вища шк., 1998. – 336 с.

A.A. Kharenko., O.L. Burlaiy. Marketing research of the economic efficiency of production and processing of milk. The economic efficiency of its level on the degree of concentration of the livestock population on farm enterprises is studied, the activity of milk processing enterprises is considered. Some suggestions as to raising the efficiency of functioning of this branch are given.

Key .words: *milk, economic efficiency, farm and processing enterprises, profit.*